

3. TÁBLA

A cigány etnikai kisebbséghez tartozó gyermekek fejlesztési programjában részt vevő intézmények száma

Megye	Kisebbségi önkormányzat	ÁMK	Óvoda	Általános iskola	Egyéb*	Összesen
Budapest	0	0	33	27	0	60
Baranya	0	1	10	20	0	31
Bács-Kiskun	0	0	2	4	0	6
Békés	0	3	16	13	0	32
Borsod-Abaúj-Zemplén	0	1	43	89	4	137
Csongrád	0	0	3	3	0	6
Fejér	0	0	0	1	0	1
Hajdú-Bihar	0	0	8	18	0	26
Heves	1	1	1	4	0	7
Komárom-Esztergom	0	0	0	1	1	2
Nógrád	0	2	28	35	0	65
Pest	0	0	2	1	0	3
Somogy	0	0	1	4	0	5
Szabolcs-Szatmár-Bereg	0	1	4	8	1	14
Jász-Nagykun-Szolnok	0	0	9	7	2	18
Tolna	0	0	0	2	0	2
Vas	1	0	0	0	0	1
Veszprém	0	0	0	1	0	1
Zala	0	0	0	12	1	13
Országosan	2	9	160	250	9	430

*egyéb: középiskola, szakiskola, kollégium, szakmunkásképző, gyermekváros

Össességében elmondható, hogy a kisebbségi önkormányzati választások nagy tömegeket mozgattak meg. Ezzel szemben cigány kisebbségi oktatási programokat a várhatónál sokkal kisebb gyakorisággal indítanak. Az ellentmondás okainak feltárása lesz a kutatás egyik feladata. Az azonban már az fentiek alapján is megállapítható, hogy az ország igen sok térségében nemigen alakulhatott ki szoros együttműködés a cigány kisebbségi önkormányzatok és az oktatási intézmények között.

Forray R. Katalin & Híves Tamás

A cigány lakosság oktatási mutatói a határmenti kistelepüléseken

A magyarországi cigány népesség elszórta, kisebb nagyobb diaszpórában minden településen megtalálható. Csoportjai többnyire integrálódnak a többségi magyar társadalomba, de rendelkeznek nyelvi, kulturális és antropológiai sajátosságokkal. Etnikai dimenziójuk mellett szociális problémáik, lakásviszonyaik, iskolázottsági mutatóik, munkaerőpiaci helyzetük reménytelensége mára mindenki számára nyilvánvalóvá vált. A cigányság urbanizálódása a 70-es évek közepétől folyamatos és erőteljes képet mutat. Migrációjukra kétirányú mozgás volt jellemző: a depressziós térségek apró falvaiba és az ipari nagyvárosokba való beköltözés.

Napjainkra a gazdasági szerkezetváltás bekövetkeztével, a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatásból való kiszorulásával a cigány népesség egyre inkább az ország leszakadó ipari slumkörzeteinek, Budapest gettósodó belvárosi övezeteinek és a hátrányos kistérségek falvainak lakosságát alkotja. Ezek közé a területek közé sorolhatjuk a keleti országrész határmenti övezetét is. Jóllehet a cigányság Magyarország egész területén megtalálható, területi eloszlása nem egyenletes. Észak- és Kelet-Magyarországon, valamint a Dunántúl déli részén számuk kiemelkedően magas, egyes kistérségekben arányuk eléri a 30–40%-ot is. A határmenti területeken pedig több olyan települést találunk, ahol a 60–70%-os lakossági részarány sem ritka.

Helyzetük javítása szinte megoldhatatlan problémát jelent a kormányzati és önkormányzati szervezeteknek. Társadalmi szerepük, munkaerőpiaci helyzetük erősödésének meghatározó pontja oktatási és képzési helyzetük.

A népszámlálási adatok tanúsága szerint Magyarországon 1980-ban 64 ezer, míg 1990-ben 143 ezer állampolgár vallotta magát cigánynak. A cigány lakosság tényleges számának meghatározására az 1993–1994-ben végzett, Kemény István vezetésével készült országos reprezentatív szociológiai felmérés az össznépesség 4,4%-ára teszi a cigány népesség arányát. Hasonló szaporulatot feltételezve 2015-re a cigány lakosság aránya 8%, 750 ezer fő lehet.

A JATE Gazdasági Földrajzi Tanszékének munkatársai 1997–1999 között kérdőíves felmérést készítettek a Duna vonalától keletre eső határmenti településeken. Az 1997/98-ban Kelet-Magyarországon 246 határmenti településen végzett kérdőíves felmérés alapján az ott élő cigány lakosság száma 53 952 fő. Ez 12,22%-os lakossági részarányt mutat, amely jóval az országos arány felett van.

A cigány népesség fiatalodó társadalmat alkot. Azonban a jelenlegi oktatási és gazdasági mutatók alapján (alacsony iskolai végzettség, rossz életkörülmények, magas munkanélküliség) periférián lévő népességgel kell számolnunk, amelynek integrálódásához a fiatal korosztályok iskolázottságát nagymértékben javítanunk kell.

A 1992/93-as MKM adatok alapján a cigány tanulók több mint 80%-a elvégzi az általános iskola 8 osztályát, amely jelentős javulás az 1971-es 26%-hoz képest. Azonban ma is jelentős azoknak a tanulóknak az aránya, akik túlkorosan, nem a tanköteles koron belül fejezik be tanulmányaikat. A cigány tanulók 33,6%-a jut be a középszintű oktatásba, ezek 90%-a szakmunkásképzőkbe, sokan olyan szakmai végzettséghez jutva, amelyre nincs kereslet a munkaerőpiacon. Emellett a helyzetet tovább rontja a nagyarányú lemorzsolódás, amelynek okai sokszor a cigány családok anyagi elnyomorodására vezethetők vissza. A felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya még rosszabb képet mutat, a cigány népesség körében 0,2%-ot tesz ki.

Ha pl. az ország gazdaságilag fejlett területén lévő Győr város adatait vizsgáljuk azt tapasztaljuk, hogy a kb. 2000 általános iskolás tanulóra, 250 fő szakmunkás, 75 fő középiskolás és 10 fő főiskolás, egyetemista cigány származású tanuló jut.

A JATE Gazdasági Földrajzi Tanszékének munkatársai által 1997/98-ban végzett véletlenszerű mintavétellel történő kérdőíves felmérés alapján a nem tanköteles cigány lakosság iskolai végzettségét mutató adatok az 1. tábla szerint alakulnak (3521 megkérdezett személy, amely a határmenti összes cigány lakosság 6,52%-a).

Az iskolázottsági adatok jól mutatják az aktív korú cigány népesség foglalkoztatási helyzetének reménytelenségét. Az idősebb korosztályok szinte teljesen képzetlenek, és kimagaslóan sok az iskolai végzettséggel egyáltalán nem rendelkezők aránya. A munkaerőpiaci esélyegyenlőség az itt élő lakosság legfeljebb 10%-ára érvényes, amit a legtöbb helyen a térség gazdasági lemaradásai még tovább rontanak.

1. TÁBLA

A nem tanköteles cigány népesség iskolai végzettsége

Iskolai végzettség	Fő	%
nincs	806	22,9
1 osztály	11	0,3
2 osztály	14	0,4
3 osztály	64	1,9
4 osztály	137	3,9
5 osztály	100	2,8
6 osztály	237	6,7
7 osztály	178	5,1
8 osztály	1 635	46,4
Szaktanulmányok, szakiskola	267	7,6
Középszintű érettségi	64	1,8
Felsőfokú diploma	8	0,2

A tartósan munkanélküliek aránya – az iskolai végzettség függvényében – a települések nagy részén a cigány lakosság körében így eléri a 80%-ot. Elhelyezkedési lehetőségeiket ezen felül tovább csökkenti a foglalkoztatási diszkrimináció is, amely általános jelenség Magyarországon.

A cigány tanulók számáról az MKM 1992/93. évi általános iskolai adatai alapján tudunk legbiztosabb képet alkotni, mivel ekkor vették számba őket utoljára.

2. TÁBLA

Az összes tanuló és a cigány tanulók száma (t és c), százalékos megoszlásuk (t% és c%), valamint a cigány tanulók aránya (ca) megyénként

Megye	t	t%	c	c%	ca
Budapest	166 145	15,93	6 730	9,07	4,05
Baranya	41 323	3,96	4 082	5,50	9,88
Bács-Kiskun	56 295	5,40	2 511	3,38	4,46
Békés	40 697	3,90	2 028	2,73	4,98
Borsod	84 064	8,06	13 389	18,03	15,93
Csongrád	42 210	4,05	1 359	1,83	3,22
Fejér	45 556	4,37	1 109	1,49	2,43
Győr-Sopron	45 105	4,32	834	1,12	1,85
Hajdú	60 273	5,78	4 291	5,78	7,12
Heves	32 972	3,16	3 886	5,23	11,79
Komárom	32 909	3,16	1 331	1,79	4,04
Nógrád	22 555	2,16	3 589	4,83	15,91
Pest	97 325	9,33	4 348	5,86	4,47
Somogy	33 745	3,24	3 865	5,21	11,45
Szabolcs	68 746	6,59	9 302	12,53	13,53
Szolnok	45 430	4,36	5 025	6,77	11,06
Tolna	26 853	2,57	2 206	2,97	8,22
Vas	27 504	2,64	876	1,18	3,18
Veszprém	41 531	3,98	1 442	1,94	3,47
Zala	31 781	3,05	2 038	2,75	6,41
Összesen	1 043 019	100,00	74 241	100,00	7,12

Forrás: Kertesi – Kézdi: Cigány tanulók az általános iskolában.

A táblázatból kitűnik, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék felülreprezentáltak a cigány tanulók számát és arányát tekintve. A kelet-magyarországi határmenti településeken a 1997/98-as felmérések alapján az oktatási intézményekbe járók száma a következőképpen alakul.

4. TÁBLA

A kelet-magyarországi településeken oktatási intézménybe járók száma, 1997/98

	Összes tanuló (KSH adat)	Cigány tanuló (JATE Gazdasági-Földrajzi Tanszék)
Óvoda:	18 571 fő	3 058 fő (16,46%)
Általános Iskola :	46 331 fő	9 164 fő (19,77%)
Szakképző Iskola:	19 976 fő	788 fő (3,94%)
Gimn. és szakközép.:	17 998 fő	356 fő (1,97%)
Felsőoktatási int.:	nincs adat	31 fő

Mivel több vizsgált határmenti város (Pl. Balassagyarmat, Szécsény, Sátoraljaújhely, Berettyó-újfalú, Gyula stb.) általános iskolai cigány tanulóinak arányszáma nem éri el az országos 7,12%-os részarányt, arra lehet következtetni, hogy jelentős azoknak a kistételeknek a száma, ahol az oktatási intézményekben 60–70%-os cigány tanulói részarány.

A keleti határmenti cigány kisebbségi önkormányzatok (61 önkormányzat) adatai alapján 17 olyan települést találunk, ahol a cigány óvodások száma meghaladja az 50%-ot, és 15 azoknak a száma, ahol 25–50% között van.

Az általános iskoláknál ez 13 települést mutat az 50% feletti, és 20-at a 25–50% közötti kategória. Az első osztályosok aránya pedig 50% feletti 16 településen.

Ne felejtjük el, hogy ezek az adatok csak a kisebbségi önkormányzatokkal rendelkező településekre vonatkoznak. Ehhez képest a vizsgált 246 településen 21 főiskolai végzettségű cigány lakost találtunk, amely szám rendkívül alacsony, és sajnos a jelenlegi középiskolai számadatok is minimális növekedésre adnak lehetőséget.

Mindezeknek a figyelembevételével megállapítható, hogy ezeken a leszakadó, markánsan etnikai területeken kulturális és nyelvi alapú oktatási modellekre, pedagógiai módszerekre éppen úgy szükség van, mint esélykiegyenlítő szocializációs megoldásokra. A cigány lakosság munkaerőpiaci és szociális lehetőségeinek javulását nagymértékben elősegítené a határmenti települések iskoláiban a cigány gyerekek oktatására irányuló programok kidolgozása.

Ennek a munkának a megkezdésében az Oktatási Minisztérium felelőssége éppen úgy vitathatatlan, mint az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzaté.

Az oktatási kép megváltozását elősegítené a helyi szintű érdekképviselet megerősödése is, mivel jelenleg csak a vizsgált települések közül 22-ben találunk cigány önkormányzati képviselőt a települési testületben, ami csak 9%-os részarány. Pedig a települések kb. 15%-ában él cigány lakosság ezeken a területeken.

Sajnos a helyi társadalom ma még ezeket a problémákat különféle, sokszor álproblémák miatt nem képes kezelni. Az országos intézmények pedig, akiknek feladata lenne e a határmenti régiók cigány lakossága helyzetének javítása, nem alkalmasak a következetes szakmai munka elvégzésére.

Lakatos Béla